

Druhý život Jana Zhořeleckého? Obraz vévody a jeho vévodství v historiografii 16. až 19. století*

Jan Zdichynec

THE SECOND LIFE OF JOHN OF GÖRLITZ? THE IMAGE OF THE DUKE AND HIS DUCHY IN THE HISTORIOGRAPHY OF THE 16TH TO 19TH CENTURY

The article deals with the „second image“ of Duke John of Görlitz (1370–1396) in Czech and Upper Lusatian historiography of the 16th to 19th century. It analyses the roots of the stereotype linked with this political figure and it comes to the conclusion that the youngest son of Charles IV holds only a marginal place in the historic narrative about Upper Lusatia.

KEYWORDS:

John of Görlitz; Czech historiography; Upper Lusatian historiography; 16th–19th century; Görlitz Duchy

Ve svém příspěvku bych se chtěl zamyslet nad různými obrazy a rolemi, jež historikové od 16. do 19. století přisuzovali Janu Zhořeleckému a jeho vévodství. Jak ukazují i jiné studie tohoto čísla časopisu *Historie — Otázky — Problémy*, moderní badatelé studovali dosud jen málo osobnost Jana Zhořeleckého, často opomíjeného nejmladšího bratra Václava IV., který je také jen okrajově zmiňován v širěji pojatých výkladech o dějinách zemí Koruny české.¹

Ve svém příspěvku bych chtěl nejprve stručně shrnout pojetí zhořeleckého vrchního pána Johanna Hasse, který zhruba ustálil historiografický pohled na inkriminovanou osobnost, poté představit koncepci vybraných historiků, kteří utvářeli obraz dějin českých zemí v raném novověku z českého centra, a konečně výpověď dějepisců, kteří se věnovali Horní Lužici jako celku. Časový rámec výzkumu tvoří tedy zhruba 16.–19. století; vzhledem ke spíše bohemocentrické orientaci českého osvícenského i romantického dějepisectví a rozsahu tohoto článku uzavírám hlubší výklad o českých historících Bohuslavem Balbínem a další vývoj jen stručně nazna-

* Studie byla zpracována v rámci řešení grantového projektu GAČR č. 13–00091S *Jan Zhořelecký a jeho vévodství v lucemburské koncepci České koruny*.

1 K Janovi naposledy viz Lenka BOBKOVÁ, *Jan Zhořelecký*, in: Táž — František Šmahel (edd.), *Lucemburkové. Česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 753–757; Táž, *Zhořelecký dvůr a rezidence vévody Jana*, in: Dana Dvořáčková-Malá — Jan Zelenka (edd.), *Dvory a rezidence ve středověku II: Skladba a kultura dvorské společnosti* (MHB, supplementum 2), Praha 2008, s. 197–214. Srov. též studii L. Bobkové v tomto čísle časopisu. Jen malou pozornost věnuje Janovi „klasik“ české historiografie o Lucemburcích Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. 1361–1419. K předpokladům husitské revoluce*, Praha 1986.

čuji. Záměrně vynechávám historiky a kronikáře píšící přímo o Zhořelci, kde měl Jan Zhořelecký význam zvláštní a výjimečný.

Nepochybně by mělo smysl obohatit tuto analýzu přinejmenším o pohledy historiků slezských, dolnolužických, braniborských a saských: poměrně malý počet informací, který se mi doposud povedlo nalézt i v pracích z regionů, které s Janem souvisejí bezprostředněji, však naznačuje, že analýza pohledu odjinud přinese spíše už jen doplňující údaje. Provedu ji v rámci knižní syntézy, která bude Janu Zhořeleckému v dohledné době věnována; tam budu detailněji sledovat i české a hornolužické dějepisectví 19. a 20. století o Janu Zhořeleckém, stejně jako zhořeleckou kronikářskou tradici.² Již v tuto chvíli mohu konstatovat, že v historických dílech, které jsem zatím analyzoval, větší pozornost přitahuje Jan sám. Méně je reflektován do jisté míry umělý výtvar jeho otce Karla IV., v jehož čele skoro dvě desítky let stál, tedy zhořelecké vévodství: to je popisováno často nepřesně, rozporuplně a očividně autorům působí rozpaky.

* * *

S odkazem na stať L. Bobkové v tomto čísle časopisu lze základní korpus informací o vládě a osobnosti Jana Zhořeleckého — kromě zmínek z listin a bohatých účtů s ním spjatých — poprvé nalézt u zhořeleckého kronikáře první třetiny 16. století, městského vrchního písaře Johanna Hasse († 1544).³ Ten při líčení různých událostí své doby, zejména sporu Zhořeleckých s Janem z Rechenberga, mj. retrospektivně odkazuje na řadu privilegií, která městu udělil právě Jan Zhořelecký. Mladý vévoda byl v prvé řadě nepochybně důležitý jako pán města, jenž Zhořelci uděloval a potvrzoval privilegia (*gemeine stadt mit vielen guten priuilegien begnadet*),⁴ přičemž do jisté míry splývá perspektiva města a vévodství, respektive město zastihuje vévodství, což je ostatně pro městské dějepisectví Horní Lužice charakteristické.⁵ Hass připomíná Janova ustanovení věnovaná soudní pravomoci města Zhořelce, ohledně důležitých cest

2 Jako výstup ze zmiňovaného grantu.

3 Srov. Mag. Johannes HASSE, *Goerlitzer Rathsannalen I-II: 1509–1520*, ed. Theodor Neumann Görlitz 1852 (SRL Neuer Folge III); *III: 1521–1542*, ed. Ernst Emil Struve, Görlitz 1870 (= SRL NF IV). Ke zhořeleckému kronikářství srov. Lenka BOBKOVÁ, *Stadt, Region und Herrscher in der spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Historiografie der Oberlausitzer Städte am Beispiel der Stadt Görlitz*, in: Táž — Jan Zdichynec (edd.), *Geschichte, Erinnerung, Selbstidentifikation. Die schriftliche Kultur in den Ländern der Böhmisches Krone im 14.–18. Jahrhundert*, Praha 2011 (Die Kronländer in der Geschichte des böhmischen Staates V), s. 318–343, kde je uvedena i další literatura; naposledy k historiografii Horní Lužice Lars-Arne DANNENBERG — Mario MÜLLER (edd.), *Studien zur neuzeitlichen Geschichtsschreibung in den böhmischen Kronländern Schlesien, Oberlausitz und Niederlausitz*, Görlitz — Zittau 2013 (Beihefte zum NLM 11).

4 J. HASSE, *Goerlitzer Rathsannalen III*, s. 127.

5 Dějepisectví zaměřené v prvé řadě na horizont města, až v další fázi na politické dění v zemi analyzuje řada studií ve sborníku Thomas BINDER (ed.), *666 Jahre Sechsstädtebund*, Görlitz — Zittau 2012 (Veröffentlichungen aus dem Stadtarchiv Kamenz 1); k perspektivám městského dějepisectví obecně Susanne RAU, *Geschichte und Konfession. Städtische Geschichtsschreibung und Erinnerungskultur im Zeitalter von Reformation und Konfessionalisierung in Bremen, Breslau, Hamburg und Köln*, Hamburg — München 2002.

v okolí, lenních statků ve zhořelecké vikpildě či ustanovení o bezpečnosti v kraji, která často jen potvrzovala předchozí pořízení Karla IV. či Jana Lucemburského. Ne zcela ustálená je titulatura, již Hasse užívá, nepochybně podle dokumentů, jež měl k dispozici: Jana jmenuje nejčastěji jako *Johannes von Behmenn, marggraffe zu Brandenburg vnd hertzog zu Gorlitz*, objevuje se ale i označení *hertzog zu Gorlitz und marggraffe zu Lausitz*. Jan je jedním ze čtyř synů Karla IV.,⁶ přičemž jeho starší bratr Václav je zcela typicky označován jako panovník lenivý, tyranský a chlípný.⁷

Jan měl podle Hasse kromě Zhořelce dostat také velkou část Dolní Lužice a další državy, vévodství tu však není jasně vymezeno; po detailnějších současných výzkumech se ukazuje, že jeho přesné hranice pravděpodobně nebude možné stanovit. Jan ve Zhořelci zbudoval knížecí dům u mariánské brány, byl to však muž, který vedl nákladný životní styl a s oblibou prznil paní i panny, takže vzbuzoval ve městě nepokoj a byl obžalován u krále Václava. Konflikt s měšťany potom vyvrcholil jeho odchodem či spíše útekem z města, přičemž měl na Zhořelecké vystrčit holý zadek. Hasse konečně zmiňuje, že Jan často pobýval u pražského dvora, mj. se podílel roku 1392 spolu se svými bratry na položení základního kamene hlavní lodi chrámu sv. Víta. Zajímavé je, že schází čtenářsky vděčná zpráva o Janově otrávení v klášteře Neuzelle, které není dodnes historiky přijímáno jednoznačně. Janova smrt byla kronikářsky zaznamenána poměrně časně, náhlé úmrtí patrně vzbuzovalo pochybnosti a obavy, nejstarší svědectví však násilnou smrt nenaznačuje.⁸

Zhruba v době, kdy se život zhořeleckého písaře Johanna Hasse chýlil ke konci, tedy roku 1541, vyšla v Praze proslulá *Kronika Česká Václava Hájka z Libočan*.⁹ Humanistický autor a katolický kněz Václav Hájek reprezentuje obvyklý, bohocentrický, ba pragocentrický koncept české historie, který sice — navzdory proklamacím o historické pravdě — s historickými fakty nakládá dosti volně, přesto však je velmi čtivý a oblibu si udržel přinejmenším do počátku českého národního obrození.¹⁰ O nejmladším synovi Karla IV. se z jeho díla však mnoho nedozvíme, Jan očividně není pro jeho narativ důležitý. Zmíněn je celkem třikrát: 22. června 1370 se Jan narodil, a to

6 Mezi Karlovy syny Hass totiž mylně řadí také Jošta Moravského, srov. J. HASSE, *Goerlitzer Rathsannalen III*, s. 129.

7 K utváření negativní legendy o Václavu IV. podnětně Petra ROSCHEK, *König Wenzel IV. — Opfer einer schwarzen Legende und ihrer Strahlkraft*, in: Peter Thorau — Sabine Penth — Rüdiger Fuchs (ed.), *Regionen Europas — Europa der Regionen. Festschrift für Kurt-Ulrich Jäschke zum 65. Geburtstag*, Köln 2003, s. 207–229.

8 Srov. Ludolf ZAHÁŇSKÝ, *Catalogus abbatum Saganensium*, in: SRS I, ed. Gustav Adolf Stenzel, Breslau 1835, s. 217: „[...] Johannes, dux Gorlizensis, cum in monasterio Celle nove de nocte dormiens requiesceret, orto sole // [1396] mortuus in lecto inventus est et, deducto ad Pragam sepultus est ibi in sepulcris majorum suorum.“

9 Poprvé vyšla roku 1541, Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronyka Czeská, Severýn Mladší — Ondřej Kubeš*, Menší město pražské 1541. Moderní edice srov. TÝŽ, *Kronika česká*, ed. Jan Linka, doslov Petr Voit, Praha 2013.

10 K humanistické historiografii a Hájkovým postupům srov. Zdeněk BENEŠ, *Historický text a historická skutečnost: studie o principech českého humanistického dějepisectví*, Praha 1993; Jaroslav KOLÁR, *K typologii české historické prózy z období humanismu*, *Folia historica bohemica* 11, 1987, s. 345–362.

„v hodině nešporní“. Po svém dědovi a proto, že byl pokřtěn na sv. Jana Křtitele, dostal jméno Jan. Dále je pak připomenut po smrti Karla IV. jako jeden z jeho tří nástupců, „kterémuž otec jeho [...] ještě za dnův života svého dal markrabství Bramburské a Lužické a tím jej oddělil.“ Konečně pak Jan, „markrabí lužický a bramburský“, pomáhá Václavovi roku 1394 ze zajetí spolu s markrabím Prokopem.¹¹ Vzhledem k tomu, že Hájkova kronika byla koncem 16. století přeložena do němčiny, lze předpokládat, že tento obraz o Janu Zhořeleckém mohl být recipován i mimo českojazyčná území.¹²

O jedenáct let později než Hájek vyšla v Prostějově *Historia Bohemica* olomouckého biskupa a významného humanisty Jana Dubravia, v podstatě převyprávění Hájkovy kroniky do latiny, které pak mělo obrovský vliv i na evropský pohled na české dějiny a zpětně i na historiografii hornolužickou či slezskou.¹³ Dubravius zmiňuje Jana Zhořeleckého jako syna Alžběty, dcery Bohuslava Pomořanského a vnučky Kazimíra Polského, a Karla IV. Uvádí jej titulem *Marchio Lusatiae Gorlicique*. Poté připomíná Jana Zhořeleckého v souvislosti s Karlovým rozšiřováním Českého království: císař získával podle Dubravia obratně země především tak, aby nemusel sám bojovat. A aby se nezdálo, že Jana, svého nejmladšího syna, opomenul, dal mu Karel Zhořelec a jiná města v Horní Lužici do majetku a užívání.¹⁴ Dubravius nezmiňuje Janovo panování v Dolní Lužici a Braniborsku, neuvádí ani titulaturu a zřízení zhořeleckého vévodství.

Velmi podobně vynívá obraz dalšího humanistického autora zabývajícího se českými dějinami Martina Boregka, který se zajímá spíše o Zikmunda Lucemburského,¹⁵ stejně jako sběratele starých českých pramenů a letopisů Marquarda Frehera, kde Jana Zhořeleckého zcela zastihuje výklad o počátcích husitského hnutí.¹⁶

Ani Pavel Stránský ze Zápské Stránky († 1657), pobělohorský exulant a nekato-lický autor pozdního humanismu, se ve svém latinském spise *O státě českém*, vydaném poprvé roku 1634 v nizozemském Leidenu a představujícím pokus o celistvý pohled na české dějiny — ovšem spíše ve smyslu Českého království — se tomuto Lucemburkovi, který neusedl přímo na český trůn, výrazněji nevěnuje.¹⁷ Janovu úlohu v dějinách Horní i Dolní Lužice nepokládá za tak podstatnou, aby jej v úseku věnovaném korunním zemím v sedmé kapitole svého díla přímo zmínil (na rozdíl např. od slezského vévody Jindřicha Javorského, který držel skoro třicet let na základě dědičných urovnání východní část Horní Lužice, ačkoli zde žádný nový celek

11 Citováno podle V. HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronika česká*, ed. J. Linka, passim.

12 *Böhmische Chronica Vvenceslai HAGECII*, durch Johannem SANDEL Zluticensem, Anno M.D.XCVI., Prag, Nicolaus Strauss.

13 Pracoval jsem s exemplářem Io[annis] DVBRVII Olomvzensis episcopi, *Historia Boiemia*, a [...] Thoma Jordano [...] nouis Genealogiarum, Episcoporum, Regum, Ducum Catalogis necessariis quinetiam Annotationibus sic ornata, Basileæ, apud Petrum Pernam, MDLXXV.

14 *Tamtéž*, s. 215.

15 Martin BOREGK, *Behmische Cronica*, Wittenberg, durch Zachariam Krafft, M.D.LXXXVII.

16 Marquardi FREHERI, *Rerum Bohemicarum Antiqui scriptores aliquot insignes [...]*, Hanoviae, Typis Wecheliani apud Claudium Marnium, & heredes Ioannis Aubrii, MDCII.

17 Pracuji tu s druhým vydáním Stránského práce z roku 1643, *Respublica Bojema*, à M. Paulo STRANSKY, *Descripta, recognita, et aucta*, Lugdunii Batavorum, Ex officina Elzeviriana, 1643. Překlad Bohumila Ryby viz Pavel STRÁNSKÝ ZE ZÁPské STRÁNKY, *Český stát*, Praha 1946.

nevznikal)¹⁸: pro Stránského nezanechal zřízení zhořeleckého vévodství v dějinách země viditelnou stopu. Jan je zmíněn pouze v oddílu *O dětech českých králů* v souvislosti s výkladem o údělech, které „po úradě se stavy korunovaný král uděluje jednotlivým synům někdy v Čechách, obyčejně na Moravě, někdy i v Lužici nebo ve Slezsku, k plnému užívání a užitečnému panství.“ Tak postoupil Karel svému bratrovi Janu Jindřichovi Moravu a svému synovi „Zhořelec se vším okolním zbožím“ (opět je tedy informace o rozsahu Janových držav nepřesná a neúplná).¹⁹

Do jisté míry „z ptačí perspektivy“, přesto však velmi poučeně hledí na české země obhájce dědičných práv Habsburků na český trůn, pro změnu stoupenec reformovaného vyznání původem ze Švýcarska Melchior Goldast († 1635). Jeho povědomí o poslední generaci Lucemburků je však překvapivě nepřesné, zdá se např., že směšoval Jana Jindřicha a Jana Zhořeleckého a moravská markrabata Jošta a Prokopa pokládal za Karlovy syny.²⁰ Pro Goldasta jsou nicméně důležité různé státoprávní celky: připomíná Janovu *Lusatia Gorlicensis*, respektive *Marchionatus Lusatiae Gorlicensis*. Určité povědomí o zvláštním územním celku Jana Zhořeleckého se tedy u Goldasta, na rozdíl od Stránského, uchovalo. Na druhou stranu tento právní historik nemá prostor na to, aby vyprávěl historky o Janově chlípnosti či otrávení.²¹

Jako posledního zástupce pohledu z Čech zmiňme nejskvělejšího autora českého barokního dějepisectví, motivovaného silně patrioticky, opírajícího se nicméně o metody a poznatky dějepisu humanistického, jezuitu Bohuslava Balbína († 1688).²² Jana Zhořeleckého zmiňuje Balbín zejména v genealogických souvislostech v sedmé knize svých historických rozmanitostí (*Miscellanea*) království českého, vlastivědném a dějepisném díle, které věnuje sice značnou pozornost Slezsku, ale mnohem menší Lužici či Moravě.²³ Balbínovi jde ovšem hlavně o panující členy mytických i historických

18 Citováno podle překladu B. Ryby, P. STRÁNSKÝ ZE ZÁPSKÉ STRÁNKY, *Český stát*, s. 178 nn., Jindřich Javorský zmiňován na s. 184.

19 P. STRÁNSKÝ ZE ZÁPSKÉ STRÁNKY, *Český stát*, Kapitola VIII., s. 226.

20 Srov. nepřesnosti v Janově genealogii ve zhořeleckých příležitostných spisech dle studie J. Hubkové v tomto čísle časopisu *Historie – Otázky – Problémy*.

21 Pracuji s doplněným vydáním z roku 1719, Melchior GOLDASTUS Heiminsfeldius, *Commentarii de Regni Bohemiae, Incorporatarumque provinciarum Juribus ac privilegiis [...]*, cura atque studio Johan. Hermanni Schminckii, Francofurti ad Moenum, Dominicus à Sande, MDCCXIX: Liber VI, p. 671: „Carolus IV., patre mortem obeunte, Rex factus eundem Marchionatum [tj. Moravu — pozn. autora] fratri suo Iohanni, qui Marchionatum Lusatiae Gorlicensem a patre acceperat, resignavit.“

22 Osobnost a dílo Bohuslava Balbína se, navzdory systematictějšímu zájmu historiků o barokní dějepisectví v posledních letech, stále nedočkala syntetického a celistvého zpracování, je proto třeba odkázat na takřka již klasickou práci Jan P. KUČERA — Jiří RAK, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983. Přitáhl však pozornost i badatelů zahraničních, srov. Ludger UDOLPH, *Bohuslav Balbín als Landeshistoriker*, in: Gertraude Zand — Jiří Holý (edd.), *Tschechisches Barock*. Sprache, Literatur, Kultur = České baroko. Jazyk, literatura, kultura, Frankfurt am Main 1999, s. 163–178.

23 Bohuslavs BALBINVS SJ, *Miscellanea historica regni Bohemiae, quibus natura Bohemicae telluris; prima gentis Initia; Districtuum singulorum descriptio [...]*, Pragæ, Typis Georgii Czernoch, MDCLXXIX.

dynastií, které vládly Čechám, respektive Českému království. Značnou pozornost tedy věnuje Janu Lucemburskému, vždy dokonalému a zbožnému Karlu IV. a vždy lenivému a opilému Václavovi IV. Karel IV. zakládal kostely, uspořádal zákony a práva Sváté říše římské i České koruny, k níž na věky připojil Slezsko a Lužici (ani slovo o zásluhách jeho otce); koupil také části Staré marky a Bavorsko!²⁴

Ohledně našeho hrdiny Balbín zmiňuje, že to byl vlastní bratr císaře Zikmunda (*uterinus Sigismundi Caesaris frater*), jeho narození (22. června 1370) a smrt (váhá přitom mezi lety 1395 a 1396).²⁵ Uvádí Jana jednou pod titulem *Joannes Princeps Gorlicensis, marchio Brandeburgi & Lufatiæ*, jinde pak jako *dux Gorlicensis a marchio Bradeburgensis*. Zajímavé je, že Balbín uvažuje o dvou Janových manželkách (historicky doložena je jen jedna). Větší pozornosti se dočkala však jeho dcera Alžběta/Eliška, která se provdala za vévodu brabantského a limburgského Jana a potom za hraběte Jana Holandského a Seelandského a nakonec prodala vévodství lucemburské Filipovi Burgundskému, otci Karla Smělého.²⁶ Podobně v druhém svém šířeji pojatém díle *Epitome rerum bohemicarum* (tj. Výtah věcí českých) Balbín Zhořeleckého zmiňuje spíše v genealogických souvislostech. O zřízení zhořeleckého vévodství tu nehovoří: je to událost patrně příliš efemérní, než aby se dočkala v dějepisectví tohoto typu nějakého ohlasu. Naopak ale zbožný jezuita neopomene zdůraznit, že byl Jan Zhořelecký přítomen u položení základního kamene k pražskému kostelu sv. Víta roku 1392 (rozuměj: k hlavní lodi svatovítské katedrály, jejíž chór byl tehdy již dokončen).²⁷

Vzhledem k prostoru této studie nyní jen stručně zmíním pohled na Jana Zhořeleckého u třech českých historiků osvícenských. Platí sice, že se zaměřují ve svých výkladech spíše na samotné Království české. Přesto věnují pozornost i zahraniční politice Lucemburků zejména směrem k Braniborsku a pochopitelně konfliktní vládě Václava IV., kde má Jan Zhořelecký své přirozené místo: jejich výklad vyznívá zhruba shodně, jde ovšem do různé hloubky.²⁸

24 Sic! „Veteris Marchiæ & Baviariæ ex aliqua parte emptio“; pracuji s pozdějším, doplněným vydáním sedmé knihy Balbínovy *Epitome: Historia de Ducibus, ac Regibus Bohemiæ, In qua præcipua Gefta Ducum, ac Regum, tum Genealogiæ omnium Familiarum apud nos imperitantium [...] Authore Bohuslao BALBINO Societatis Jesu, Annô MDCLXXXVII. in Miscellanorum Historicorum Regni Bohemiæ Decade I. Libro VII. primùm luci publicæ edita, rurfum typis mandata, Annexis thesibus ex Universa philosophia*, p. 190 (v rámci univerzitních tezí, jež přednesl Franciscus Josephus KONIAS, L. B. & Inclyti Regni Bohemiæ Vexillifer de Widrzy), *Vetero Pragæ*, 1735.

25 *Historia de Ducibus, ac Regibus*, p. 190.

26 Jan „[...] Elifabetham fufcepit, quæ Viduo Joanni, Brabantia, & Limburgi Duci nupfit. An. 1408. poft Joannis mortem nupta eft Joanni Duci Baviariæ, Comiti Hollandiæ, & Seelandiæ, qui ex Adminiftratore Leodiensis Episcopatus An. 1417. bonâ Pontificis veniâ eam duxit, fed nullam prolem fufcepit; poft ejus mortem Elifabeth Ducatum Lucemburgenfem vendidit Philippo Duci Burgundiæ Caroli Audacis Patri.“ *Tamtéž*.

27 Bohuslaus BALBINUS, *Epitome historica rerum bohemicarum*, Pragae, Typis Universitatis Carolo-Ferdinandee, per J. N. Hampel, 1677, p. 675.

28 Pouze zástupně za všechny práce věnované osvícenskému dějepisu budiž zmíněna podnětná stať Eduarda MAURA, *Myšlenkový svět českých osvícenských historiků*, in: Daniela Tinková — Jaroslav Lorman (edd.), *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, Praha 2009, s. 164–173.

Příkladem moralistně a patrioticky orientovaného, spíše narativního osvícenského dějepisu jsou Cornovovy listy „milovníkovi dějin vlasti“.²⁹ Veliký prostor zde zaujímá Janův otec Karel a jeho zásluhy o blaho českých i říšských poddaných. Cornova neopomíná Karlovu severní politiku, zejména ho přitahují dějiny získání Dolní Lužice a braniborské marky.³⁰ Samostatnou kapitolu sice Cornova věnuje narození Václava a Zikmunda Lucemburských, příchod Jana Zhořeleckého na svět však nezmiňuje: nejmladší Karlův syn vstupuje „do velkých dějin“ poprvé opět až s otcovou závětí³¹ a dále jako aktér spleť politických her, nikoli jako držitel specifického, nově vytvořeného území. Jan hraje důležitou roli ve sporech Václava IV. s panskou jednotou a jeho bratřenci: Jan poskytl svému bratrovi pomoc. Mnohem větší pozornost však Cornova věnuje Joštu Lucemburskému.³²

Cornovovy historické listy jsou stručnější než výklad Pelclův: za všechna díla tohoto významného publicisty a historika zmiňme pouze jeho dějiny vlády Václava IV., jejichž cílem je mj. očistit tradičně černý obraz tohoto Janova bratra.³³ Pelcl pracuje se starším dějepisectvím přinejmenším středoevropského záběru. Kriticky se v duchu doby vymezuje vůči Hájkovi, zná historiografii hornolužickou, jako Johanna Benedicta Carpzoa, a saskou. Cituje např. hojně také Melchiora Goldasta a pracuje s prameny: některé položky z Pelcova diplomatáře jsou dosud jedinou edicí listin z přelomu 14. a 15. století.³⁴

Pelcl se tedy snaží o objektivitu, o výklad založený hlavně na dokumentech. Jan je tu uváděn především jako Václavův bratr, který se podílel na králových cestách a politických činech — Pelcl Jana zmiňuje dosti důsledně, pokud vystupuje na konkrétních listinách, zde lze do jisté míry doplnit Janův itinerář a také různé formy Janovy titulatury.³⁵ Pelcl nezapomíná na dědická ustanovení Karla IV.³⁶ Mezi Karlovými potomky ov-

29 Ignaz CORNOVA, *Briefe an einen kleinen Liebhaber der Vaterlaendischen Gefchichte II: Gefchichte Böhmens unter den Lützelburgern*, Prag, Joh. G. Calve, 1797.

30 I. CORNOVA, *Briefe II*, s. 167n. a jinde. Viz také stať Tomáše Straky v tomto čísle časopisu *HOP*. Hovoří se tady mimochodem jednoznačně o **koupi** Braniborska.

31 I. CORNOVA, *Briefe II*, s. 183. Cornova tu jasně hovoří o zemích náležejících Koruně Království českého a Janův podíl vymezuje ne zcela přesně: ten měl spolu se Zikmundem získat *Mark Brandenburg*, dále Horní Lužici (tu ale ve skutečnosti neobdržel celou) a část Dolní Lužice, vše „[...] unter dem Nahmen des Herzogthums Goerlitz“.

32 Jen pro úplnost zmiňuji ještě Cornovovy komentáře k překladu Stránského, *Paul Stransky's Staat von Böhmen, uebersetzt, berichtet und ergaenzt II*, Prag, Johann Gottfried Calve, 1792. Cornova spíše posiluje zaměření Stránského na České království a ve výkladu o vedlejších zemích podrobněji aktualizuje pasáž o Slezsku, nikoli o Lužicích (*tamtéž*, kapitola VII).

33 Franz Martin PELZEL, *Lebensgeschichte des Roemifchen und Boehmifchen Koenigs Wenceslaus I-II* (nebst einem Urkundenbuche von hundert sechzehn erft gedruckten Diplomen, Briefen und Akten), Prag, s. e., 1788, Prag — Leipzig, Schönfeldisch-Meissnerische Buchhandlung 1790.

34 Např. listina z 28. června 1394, uložená dnes v Národním archivu, AČK, sign. 1302, F. M. PELZEL, *Lebensgeschichte II: Urkundenbuch*, s. 132–133.

35 F. M. PELZEL, *Lebensgeschichte I*, s. 121, s. 127, s. 166 a mnohé další. Janova titulatura zde kolísá mezi *Dux Brandenburgensis*, *Dux goerlicensis*, *Dux Lusatae*, německy nejčastěji *Markgrafen czu Brandenburg*, *czu Luficz*, vnd *Herzogen czu Goerlitz*.

36 F. M. PELZEL, *Lebensgeschichte I*, s. 45. Vymezení Janovy domény je opět spíše vágní: „[...] der dritte Sohn Johann das Land zu Goerlitz nebst einigen andern Oertern besitzten follte“.

šem Jan opět zaujímá, ve srovnání s Václavem a Zikmundem, ale i moravskými bratrci, jen druhořadé místo. Přesto je mu však věnován větší prostor, než např. u Bohuslava Balbína. Jan má svůj aktivní význam v politických dějinách, nikoli jen jako syn Karla IV.

Hlavní souvislosti Janova působení pro Pelcla tvoří dějiny Braniborska,³⁷ jeho záshy v Horní a Dolní Lužici (ovšem paralelně s působením Václava IV., který v zemi taktéž jako český král zasahoval)³⁸ a Janova pomoc Václavovi v Čechách, zejména za jeho zajetí, i následné spory s ním.³⁹ Zajímavé je, že Janova smrt byla podle Pelcla pro Čechy *opravdovou ztrátou*, ačkoli lužičtí kronikáři jej líčí se záští; často kritický pohled na Jana si Pelcl mj. vysvětluje jeho pomocí Václavu IV.⁴⁰

Tradičnější je pohled Franze Pubitschky, organizovaný čistě chronologicky, který nepřináší žádné novější detaily a je naopak stručnější než Pelcl: Pubitschka zmiňuje Janovo narození, Karlovu závět a zřízení zhořeleckého vévodství, Janovy nároky na braniborské markrabství a podrobně popisuje i jeho znak.⁴¹ Ani Pubitschka neopomíná Janovu pomoc Václavu IV., neopírá se však tak důkladně o listiny jako Pelcl. Nehovoří o údajném Janově otrávení, zato dosti důkladně spekuluje o různých možných letopočtech Janovy smrti a hodnotí Jana také dosti pozitivně: byl to vhodný prostředník mezi Václavem IV. a českými pány a velmi se zajímal o blaho země.⁴² Zdá se tedy, že Pelclův pohled je z osvěcenských historiků nejdůkladnější a také nejvíce ovlivnil pozdější české dějepisce.

37 Např. přijetí Jana v Braniborsku, *tamtéž*, s. 171.

38 *Tamtéž*, s. 179–180 — privilegium Václava IV. pro Žitavské.

39 *Tamtéž*, s. 284nn. Podrobně se popisují Václavovy úmluvy s Janem, Janův vstup do Prahy v červnu 1394 ap. Zajímavá je zmínka o otevření hrobu sv. Václava podle rukopisů metropolitní kapituly: Jan se měl zmocnit klenotů, zastavit je a použít na získání prostředků pro svůj boj, potom je však zase v pořádku vrátit.

40 F. M. PELZEL, *Lebensgeschichte II*, s. 319–320: „Dies war ein wahrer Verluft für Böhmen. Die lautfitzer Kroniften schildern ihn zwar auf das häßlichfte; aber Windek, der damals lebte, verdient mehr Glauben, wenn er schreibt: daß er ein ehrbarer, in Gott frommer, und friedliebender Fuerft gewesen. Er sey von feinem Bruder (Siegmund) und feinen Vettertern (Jodok und Prokop) gehaßt worden, darum habe er von Gift jung fterben mueffen. — Windek, hist. Sigism. p. 1076.“ Podle Pelcla samotného to byl obratný státník a dobrý válečník, kdyby se byl dožil vyššího věku, jistě by zplodil i syny („[...] ein kluger Staatsmann und ein guter Krieger gewesen. Er hinterließ eine Tochter, Elifabeth, und da er erft 25 Jahre alt war, wuerde er vermuthlich noch Soehne gezeugt haben.“).

41 Franz PUBITSCHKA, *Chronologische Geschichte Böhmens IV/2–V/1*: Unter den Zwifchenkoenigen; dann unter dem Koenig Johann von Luetzelburg, und Koenig Karl dem IVten, Prag, Johann Karl Hraba, 1784.

42 Franz PUBITSCHKA, *Chronologische Geschichte Böhmens VII*: unter Koenig Wenzeln IV^{ten}, Prag, Johann Karl Hraba, 1788: „Fuer die Ruhe Boehmens war diefer fruehzeitige Todesfall nicht gleichgueltig. Niemand waere zum Vermittler zwifchen dem aufgebrachten Koenig, und den Misvergnuegten Baronen gefchickter gewesen, als diefer Prinz; der fowohl durch das, was er einft fuer die Befreyung des gefangenen Koenigs gethan, feine guten Gefinnungen fuer diefen, als durch fein Betragen waehrend feiner kurzen Hauptmannschaft, feinen Eifer fuer das Befte des ganzen Landes an Tag geleet hat.“

Svou pozornost by si jistě zasloužil Jan Zhořelecký i ve spisech historiků 19. století, přinejmenší Františka Palackého, Václava Vladivoje Tomka či později Františka Michálka Bartoše. Na tomto místě lze jen velmi stručně poznamenat, že Jan je stále více vnímán hlavně v souvislostech dynastických a ve víru české politiky, jeho role jako vévody zhořeleckého či efemérního vládce v Braniborsku je spíše opomíjena.

* * *

Jak se dívali na Jana Zhořeleckého historikové Horní Lužice, s nímž byl předčasně zasnulý vévoda svázán jedním ze svých titulů a rezidencí? Zhruba o dvě generace mladší než Hasse byl autor prvních dějin Horní a Dolní Lužice vůbec, Christophorus Manlius (1546–1575), rodák ze Zhořelce. Jaké je místo Jana Zhořeleckého v jeho líčení dějin obou markrabství, které bylo vlivné nejméně do 18. století? Manlius zmiňuje narození mladého Lucemburka, jmenuje jej jako *dux Lusatae et Gorlicii* a připomíná i jeho dceru Elišku, vévodkyni lucemburskou.⁴³ Na jiném místě potom rozepisuje dědické uspořádání Karla IV.: Janovi měl udělit zhořelecké vévodství (*ducatus*). Neuvádí, že to bylo poměrně nové teritoriální uspořádání, nezabývá se ani konkrétním rozsahem tohoto vévodství, připomíná jen, že Jan dostal Zhořelec a „několik dalších sousedních měst“. Odvolává se přitom na autoritu Aenea Silvia Piccolominiho či Jana Tritheimia, čili Manlius píše o Zhořelecku, užívaje svědectví autorů tvořících mimo hranice středověkého českého státu. Titulu zhořeleckého vévody přitom Jan užíval i v listinách, jak Manlius zdůrazňuje.⁴⁴ Důležitý je fakt povýšení Zhořelce z marky na vévodství — Manlius neopomene zdůraznit, že titulu hejtmána zhořeleckého vévodství užíval např. i Kryštof z Lutitz roku 1521.

Kapitola 34 je potom věnována životu a mravům našeho vévody: Manlius se odvolává na autoritu zhořeleckého kronikáře Frauenberga, který hodnotil Jana jako muže zkažených mravů, který hanobil panny i vdané ženy. Pro jeho chlípnost jej Zhořelčtí zapudili a „[...] cum urbe excederet, posteriora denudaverit“. Císařským mandátem byli Zhořelčtí zbaveni poslušnosti vůči Janovi, který se potom zdržoval v sousední vsi Ebersbach na jakémsi loveckém hrádku: za Manliových časů se měly ukazovat dokonce příkopy, jimiž své sídlo obehnal.⁴⁵ Manlius, který pobýval a zemřel v Praze, připomíná i alabastrový kámen ve svatovítské katedrále, který zmiňuje památku tohoto vévody a který byl položen u příležitosti již zmiňovaného kladení základního kamene svatovítské katedrály roku 1392, u něhož byl přítomen král Václav a vévoda Jan. Pro Manliovy zdroje by mohlo být zajímavé, že se odvolává i na Curaeovy slezské anály,⁴⁶ uvádí také několik Janových listin, které na vlastní oči

43 Christophorus MANLIUS, *Commentariorum rerum Lusaticarum Libri VII. Hactenus inediti*, in: *Scriptores rerum Lusaticarum Antiqui & recentiores I* [...], ed. Christian Godofred Hoffmannus, Lipsiae et Budissae, Davidis Richteri, 1719, zde Liber VI, p. 325.

44 *Tamtéž*, Deigma (shrnutí) téhož díla, c. XVIII, § 4.

45 *Tamtéž*, Liber VI, c. XXXIV, p. 327 nn.

46 K němu srov. Petr KOZÁK, „*Dem Vaterland ist man Danckbarkeit schuldig!*“ Joachim Cureus (1532–1573) und der „Sinn“ der schlesischen Geschichte, in: L. Bobková — J. Zdichynec (edd.), *Geschichte, Erinnerung, Selbstidentifikation*, s. 416–430.

viděl ve městech Dolní Lužice, konkrétně v Gubenu či v Chotěbuzi. Velmi podrobně poté Manlius líčí spletité osudy Janovy dcery a uvádí ještě listiny, které dokládají Janovu vládu v Dolní Lužici. Také Manliův současník, básník Caspar Peucer, zdůrazňuje ve své historické básni o Horní Lužici, že Karel „vynalezl jméno a výsost vévody a nové zhořelecké království“ a vnímá jeho vznik spíše v určitém napětí ke svobodám města.⁴⁷

Další pokus o celistvý pohled na dějiny Horní a Dolní Lužice se dochoval z druhé poloviny 17. století. Analyzovaný text je přitom možné vnímat jako určitý pendant k práci Manliově, byť se dočkal menší recepce než Manlius: je to práce z aristokratického prostředí (v hornolužické historiografii jinak jasně dominuje dějepisectví městské), dílo hornolužického šlechtice Augusta Adolpha Haugwitzze († 1706). Tiskem vyšel pouze náčrt jeho díla (1681), dochovala se však jeho rukopisná podoba, byť neúplná, která je dnes uložena v univerzitní knihovně ve Wroclawi. Sem se dostala jako poválečná akvizice z knihovny Hornolužické knihovny věd ve Zhořelci.⁴⁸ Haugwitz líčí politické, správní a jazykové poměry Lužice a podrobně se zabývá i jejími panovníky. Při líčení osobnosti Jana Zhořeleckého je dosti závislý na Manliovi, dále se odkazuje na Aenea Silvia, Jana Trithemia, Albrechta Cranze a Caspara Peucera. Haugwitz, který smýšlí spíše prosasky (ostatně píše v době, kdy už Horní Lužice patřila skoro půlstoletí Wettinům), poznamenává poněkud škodolibě, že spojení Lužice s Čechami i državy jeho syna nebyly tak dlouhodobé, jak Karel zamýšlel. Karel nicméně povýšil zhořeleckou marku na vévodství, kteréhožto titulu Zhořecko dodnes užívá, a vyňal je z těla lužické provincie.⁴⁹ Ovšem Jan byl muž bezuzdných choutek a nesnesitelné pýchy, hanobil panny a paní a páchal spoustu dalších věcí, které nejsou hodny knížete. Proto jej Zhořeletí vyhnali do Dolní Lužice, do Gubenu, kde měl gubenským udělit mnohá skvělá privilegia. Haugwitz shrnuje jeho osud epigramem vycházejícím z Peucera: jeho vláda byla sice krátká a nešťastná, přesto nedokázala zničit předchozí vznešenost vlasti, její jméno ani slávu.⁵⁰ Haugwitz — snad z jistého nepochopení — zdůrazňuje, že si Zhořeletí prosadili

47 Srov. Jan ZDICHYNEC, *Idyllium Patria. Upper Lusatia through the eyes of a late humanist author*, Acta Universitatis Carolinae Philologica 3 / Graecolatina Pragensia XXIV, 2012, s. 127–146. „Invexit nomen ducis et fastigia Jannes / Hoc genitus regnum Gorlicioque novum / Imperium breve sed, patriae quod jura nequivit / Pristina, non nomen, non abolere decus.“ Citováno podle Caspar PEUCER, *Idyllium Patria*, in: *Scriptores rerum Lusaticarum Antiqui & recentiores I*, ed. Ch. G. Hoffmannus, s. 54–70, zde s. 67.

48 *Prodromus Lusaticus h. e. integri alicujus quondam de Lusatia [...] Tractatus, ejus utpote Provinciae I. Descriptionem, tam Chorographicam, quam Topographicam. II. Historiam tam Veterem, quam Novam. III. Regimen tam Antiquum, quam Modernum, & IV. Jura atq; Statuta Provinciae tam Politica [...] ab Augusto Adolpho AB HAUGWITZ, Budissinae, Typis Andreae Richteri, MDCLXXXI.* Rukopis připravil díla srov. August Adolph HAUGWITZ, *Tractatus integer de Lusatia*, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (dále jen BUWr.), rkp. Akc. 1948/617 (původní signatura Bibliothek der oberlausitzischen Gesellschaft der Wissenschaften ve Zhořelci L II 24).

49 A. A. HAUGWITZ, *Tractatus integer de Lusatia*, s. 231.

50 „Imperium breve, sed patriae, quod // jura nequivit pristina, non nomen, non abolere decus“, A. A. HAUGWITZ, *Tractatus integer de Lusatia*, s. 233.

u Václava, že zůstanou podřízeni přímo českému králi, protože Janova vláda byla příliš tvrdá (*nimis durum*) a že není možno Zhořelecko od Čech odtrhnout (titul vévodství si ovšem rádi ponechali) — od té doby pak Zhořelecko zůstalo neporušeně údem Českého království (nikoli Koruny!). Haugwitz tak vlastně vnímá Karlovu akci paradoxně jako porušení integrity Koruny nebo Království, jež ovšem volně zaměňuje. Pak už Haugwitz přechází k Václavovi IV. (který byl — podle Haugwitze pochopitelně neprávem — ozdoben císařským diadémem) a který měl držet Budyšínsko a spolu s bratrem Janem držet vládu nad Horní Lužicí — nejistota a nejasnost Karlova uspořádání je tedy zřejmá.

Vzhledem k omezenému prostoru tohoto příspěvku mohu jen stručně zmínit dva významné historiky Horní Lužice druhého desetiletí 18. století, kteří takřka paralelně vydali tiskem dějiny markrabství — Johanna Benedikta Carpzoa a Samuela Grossera. Obraz chlápňého vévody je u nich celkem standardní, stejně důležité je ale zřízení zhořeleckého vévodství: tak např. Carpzo v první kapitole svého díla vydaného roku 1719, kde celkem objektivně shrnuje vývoj názvů budyšínské a zhořelecké země, země Šesti měst a Horní Lužice, připomíná samostatný celek zhořeleckého vévodství, které mělo být jasně odňato od Lužice a uděleno Janovi spolu s braniborskou Novou markou a markrabstvím Dolní Lužice.⁵¹ Ve výčtu pannotníků Horní Lužice pak zmiňuje povýšení Zhořelecka na knížectví (*Fürstentum/Herzogtum*) — ovšem po smrti Janově bez dědiců knížectví zůstalo nerozdílnou součástí Horní Lužice.⁵² Svou velkou roli tedy opět hraje nová titulatura. Carpzo popisuje též Janův titul a znak, čtvrcený štít, kde se střídá braniborský orel a český lev. Tento znak je dílem Karla IV., který sem dodal orla s ohledem na období, kdy Zhořelecko patřilo Askáncům. Dále však Carpzo o Janovi mluví jen v jeho vztahu k městu Zhořelec, v genealogii Lucemburků jej zmiňuje jako „[...] ein zwar sehr gnädiger, aber auch wohllüstiger Herr, daher sich die Görllitzer bemühet, seiner loß zu werden“: byl to sice velmi milostivý, ale zároveň hříšný pán, proto se Zhořelečtí snažili se jej zbavit.

Podobný je i pohled rektora zhořeleckého gymnázia Samuela Grossera (jeho práce byla vydána roku 1714), který mj. popisuje dělení mezi příbuzné Karla IV. po jeho smrti, ale správně také to, že český král měl nad jejich úděly vrchní vládu.⁵³ Vztah Jana ke Zhořelci je zpočátku pozitivní, začal si tam dokonce budovat stálou rezidenci, přiměl hornolužického fojta Beneše z Dubé, aby se ve Zhořelci trvale usadil a zbavil město židů, kteří byli na škodu obživě jeho obyvatel. Většinou však pobýval u dvora svého bratra v Praze, roku 1390 se rozhodl usadit se ve Zhořelci, od čehož si obyvatelé města hodně slibovali: Jan se však zkazil příkladem svého chlápňého bratra Václava a jeho přízní k *Frauenzimmer* a město velmi finančně zatěžoval.⁵⁴

51 Johann-Benedict CARPZO, *Neueroeffneter Ehren=Tempel Merckwuerdiger Antiquitaeten des Marggraftthums Ober=Lausitz*, Leipzig/Budissin 1719, c. I, s. 4.

52 *Tamtěž*, c. II, s. 42.

53 Samuel GROSSER, *Lausitzische Merckwürdigkeiten I-V*, Leipzig — Budišín, Immanuel Tietze, 1714.

54 *Tamtěž*, II, s. 95–99.

V 18. století měl zhořelecký učenec Johann Christian Karl Crudelius (1727–1777) v úmyslu napsat dokonce samostatné dějiny Jana Zhořeleckého.⁵⁵ Zanechal však jen poněkud chaotickou sbírku „historických a diplomatických zpráv o Janu Zhořeleckém, vévodovi ve Zhořelci a markraběti Braniborském a Lužickém“, která zůstala v rukopise, doplňovaném i dalšími hornolužickými intelektuály raně osvícenské doby a dopisy, které dokumentují způsob získávání historického materiálu.⁵⁶ Zajímavé je, že se Crudelius snaží zohledňovat i braniborský a český kontext Janových dějin (a zná české historiky, zejména Balbína), neopomíjí ani Janovo úsilí o osvobození jeho bratra Václava či již mnohokrát připomínané položení základního kamene kaple ve svatovítském chrámu (zprávy historiků se dosti liší v tom, **k čemu** přesně Jan kámen měl položit). Zajímavé je, že Karel IV. měl dát svému synovi, *Herzogen Hannsen*, „das Lant zů der Sweidnitzee, Gūrlitze vnd Lüffgzigiger“: zmatek ohledně skutečného rozsahu Janova teritoria očividně přetrvává.⁵⁷

Na Crudeliovu práci navázal někdy v šedesátých letech 18. století do jisté míry pastor Jacob Gottlieb Kloss, který shromáždil řadu pramenů k Janovi a snažil se připravit chronologicky uspořádané dějiny jeho vlády. Jeho dílo, jako řada dalších plodů jeho vlastivědné práce, bohužel tiskem nevyšlo, poznámky se však dochovaly v asi dvoustránkovém papírovém rukopise opět ve vratslavské knihovně, kam se dostaly po druhé světové válce.⁵⁸ Lze říci, že Kloss shromáždil všechny prameny ke zhořeleckému vévodovi, jež byly v jeho době v Horní Lužici dostupné. Zabýval se listinami i účty, o nichž je řeč na jiných místech tohoto čísla časopisu, a s jeho sbírkou nepochybně pracoval dosud jediný biograf Jana Zhořeleckého Richard Gelbe.⁵⁹ Kloss poskytuje také přehled bádání o našem hrdinovi, včetně autorů českých (např. Hájka) a braniborských.

Detailnější porovnání pramenů, které jsou ke Zhořeleckému k dispozici v 21. století, ponechávám dalšímu výzkumu, tady bych se chtěl pozastavit jen nad některými momenty tohoto pozoruhodného rukopisu: Kloss věnuje velkou pozornost Janovu rodu a původu, přičemž rekonstruuje rodokmen Lucemburků až k hraběti Siegfriedovi do 10. století. Setkáváme se tu tedy s pojetím původu Lucemburků, které nebylo např. v české historiografii stejné doby tolik tematizováno.⁶⁰ Kloss se přitom odvolává na práci historika Johanna Davida Köhlera († 1768 v Göttingenu), autora mnoha genealogických děl o říšských panovnických rodech, který byl spjat zejména se saským prostorem a sepsal dílo o vznešené lucemburské rodině, nikoli tedy na francouzsky psanou historii lucemburského vévodství od jezuitu Jeana Bertholeta.⁶¹

55 Johann Christian Karl CRUDELIUS, *Geschichte Herz[ogs] Johanns von Goerlitz*, rukopis uložený v: BUWr., Akc. 1947/XI/49 (původní signatura Bibliothek der oberlausitzischen Gesellschaft der Wissenschaften ve Zhořelci L III 83).

56 Detailnější rozbor rukopisu bude předmětem dalšího bádání.

57 J. Ch. K. CRUDELIUS, *Geschichte*, s. 54.

58 [Jacob Gottlieb KLOSS], *Vermifchte Sam[m]lunge zůr Geschichte Hertzogs Johanns zů Görnitz*, rkp. sign. Mil. II 305, BUWr.

59 Richard GELBE, *Herzog Johann von Görnitz. Inaugural Dissertation*, Görnitz 1883.

60 [J. G. KLOSS], *Vermifchte Sam[m]lunge*, s. 3.

61 Cf. Jean BERTHOLET, *Histoire ecclésiastique et civile du duché de Luxembourg et comté de Chiny I–VIII*, Luxembourg, André Chevalier, 1741–1743; reprint Bastogne 1996.

Větší pozornost pak Kloss věnuje pradědovi a prabábě a dalším přímým předkům Jana, který je pro něj „náš“ vévoda. Ohledně Janovy rodiny najdeme v Klosssem pozoruhodnou spoustu chyb (Jan Lucemburský měl být ženatý třikrát, s Eliškou se oženil již roku 1309, problémy mu činila i moravská markraběcí větev Lucemburků ap.). Kloss nezapomene chválit Karla (který se ovšem podle poznámky po straně věnoval spíše Čechám než říšským záležitostem) a pohanět Václava. Velkou pozornost potom věnuje Janově titulatuře, jeho dvoru, ale i jeho nemravnému životu.

Kloss zastupuje v tomto přehledu bádání 18. století. Uzavřu krátkou zmínkou o třech autorech, které lze snad označit za předchůdce pozitivismu v hornolužickém dějepisectví, i když vycházejí ještě z historiografie romantické. Christian Gottlieb Käuffer, jehož *Abriß der oberlausitzischen Geschichte* vycházel postupně v prvním desetiletí 19. století, přebírá klasický pohled na chlápěného Jana Zhořeleckého a vyzdvihuje zřízení jeho vévodství.⁶² Theodor Scheltz se zabývá osobností Jana Zhořeleckého cca na třiceti stranách svých neprávem opomíjených dějin Horní a Dolní Lužice, přičemž je pozoruhodné, že musel pracovat zhruba současně s Gelbem, autorem dosud jediné Janovy monografie, na počátku osmdesátých let 19. století.⁶³ Scheltz věnuje velkou pozornost sporům mezi syny a synovci Karla IV. a vůbec českým záležitostem (Jan se měl mj. obětovat za bratra Václava ve sporech proti krutému Zikmundovi, hledal útočiště v klášteře v Roudnici nebo v Neuzelle, kde byl ale otráven). Dějiny Jana Zhořeleckého jsou však opět spíše dějinami vévodova vztahu k městu. Konečně gymnaziální učitel Johann August Ernst Köhler (1865) podrobně popisuje nástupnické uspořádání Karla IV., snaží se pochopit lenní konstrukci, která dle Karlova plánu podřizovala všechny Lucemburky českému králi a také poměrně přesně vymezit rozsah Janových držav.⁶⁴ Zdá se tedy, že se regionální dějepisectví Horní Lužice koncem 19. století blíží vyváženějšímu pohledu na Jana Zhořeleckého, jehož nevnímá už jen jako „svého vévodu“, ale také jako Lucemburka, významného ve středoevropském rámci.

Závěrem lze říci, že v analyzovaných historických dílech Jan Zhořelecký a jeho krátký život a vláda zaujímají poměrně nevelký prostor. Janův význam je nesporně a nikoli překvapivě větší v regionálním hornolužickém dějepisu, v dějepisectví českém je důležitý spíše jako soupevník či protivník Václava IV. nebo jako vládce Braniborska. Jan sehrává opakovaně několik rolí, které jsou pojímány dosti stereotypně: je to nejmladší syn oblíbeného Karla IV., podporovatel, ale také vykořisťovatel města Zho-

62 Christian Gottlieb KÄUFFER, *Abriß der oberlausitzischen Geschichte I–IV*, Görlitz 1802–1806, zde I, s. 327.

63 Theodor SCHELTZ, *Gesamt-Geschichte der Ober- und Nieder-Lausitz, nach alten Chroniken und Urkunden I*, Halle 1847. Druhý svazek vyšel ve Zhořelci teprve roku 1882 jako separát časopisu Neues Lausitzische Magazin (57, 58); začíná právě závěrem vlády Karla IV. a prvními krůčky Jana Zhořeleckého, *tamtéž*, s. 11 nn. Rozbor Gelbeho díla ponechávám také z prostorových důvodů a typové odlišnosti na další samostatné pojednání.

64 Johann August Ernst KÖHLER, *Die Geschichte der Oberlausitz von den ältesten Zeiten bis zum Jahre 1815*, für Schule und Haus, Görlitz 1867, s. 82–83.

řelce, muž, který ohrožoval počestnost zhořeleckých panen a paní, ale také nositel zvláštního titulu a vévodství v rámci Horní Lužice, jediný panovník, který kdy nesl ve své titulatuře jméno zhořeleckého vévodství (jehož význam ještě vzroste, pokud si uvědomíme tradiční podvojně uspořádání Horní Lužice a konkurenci staré zhořelecké a budyšínské marky). Tím také, zdá se, si uchoval svůj význam v dějepisectví o Horní Lužici, byť vzhledem k nestandardnosti Karlova uspořádání není tento význam vždy přesně popisován a chápán — a velmi rozporuplně je vymezován i rozsah samotného vévodství. Přesto v určitých souvislostech Jan Zhořelecký a jeho vévodství působil jako důležitý symbol a prvek, k němuž se lze vztahovat — jak tomu ostatně u fenoménů, o nichž ve skutečnosti mnoho nevíme, často bývá.

RÉSUMÉ:

The article analyses printed and hand-written works of historiography of the 16th to 19th century. The stereotypic image of John of Görlitz comes from the narration of the chronicle writers of Görlitz, namely Johann Hass. Only to a certain extent, historians dealing with the history of Bohemia adopt this image (Václav Hájek, Jan Dubravius, Pavel Stránský, Melchior Goldast, Bohuslav Balbín). In Upper Lusatia, the image of John stands out more clearly, namely in the works of Christophor Manlius, Caspar Peucer, Johann Benedict Carpzov, Samuel Grosser, works that define duke's image up until the end of the 19th century.

In the analysed historiographic works of 16th to 19th century, John of Görlitz (1370–1396) and his short life and political career do not occupy any significant space. Repeatedly, John is described stereotypically from various viewpoints: he is the youngest son of popular ruler Charles IV. He supports and exploits the town of Görlitz and he constantly threatens the chastity of the local maidens and ladies. He also held a special title and ruled a duchy carved out specifically for him in Upper Lusatia, the only ruler who bore the title “of Görlitz” in his name. This most likely sums up the role of John in Upper Lusatian historiography, although thanks to the unusual arrangement by Charles IV on account of his youngest son, the true meaning of the title and its interpretation vary greatly. Similarly, the very territory of the Duchy varies depending on who describes it. John serves as a symbol of reference, permitting the confrontational character of his relationship to the town of Görlitz, the center of Upper Lusatia that had significant influence on the surrounding territory.

PhDr. Jan Zdichynec, Ph.D., působí v Ústavu českých dějin FF UK. Zabývá se církevními a kulturními dějinami raného novověku a dějinami tzv. vedlejších zemí Koruny české (jan.zdichynec@ff.cuni.cz).